

FOLKLOR QO'SHIQLARINING MUSIQA TA'LIMIDA TARBIYAVIY IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH

T. Xaydarov

Qo'qon davlat universiteti Xalq ijodyoti kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada folklor qo'shiqlarining yosh avlodni milliy va ma'naviy tarbiyalashdagi o'rni, ularning pedagogik imkoniyatlari hamda ta'lim jarayonida samarali foydalanishning nazariy-metodologik asoslari yoritilgan. Xalq qo'shiqlarida mujassam bo'lgan milliy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar, estetik qarashlar va tarixiy-madaniy tajribani ta'lim mazmuniga integratsiyalash masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, folklor qo'shiqlaridan foydalanishda aksiologik, etnopedagogik, kompetensiyaviy, shaxsga yo'naltirilgan va integrativ yondashuvlarning ahamiyati ochib berilgan. Maqolada bo'lajak musiqa o'qituvchilarining tarbiyaviy faoliyatini takomillashtirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlar va metodik imkoniyatlar asoslangan.

Kalit so'zlar: folklor qo'shiqlari, xalq musiqasi, milliy qadriyatlar, tarbiyaviy imkoniyat, nazariy-metodologik asos, etnopedagogika, musiqa ta'limi, ma'naviy tarbiya, estetik tafakkur, pedagogik yondashuv.

KIRISH

Bugungi globallashuv jarayonida yosh avlodning milliy o'zligini anglash, ma'naviy dunyoqarashini boyitish, tarixiy-madaniy merosga hurmat bilan munosabatda bo'lishini ta'minlash ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Axborot oqimining jadallashuvi, turli madaniy ta'sirlarning kuchayishi sharoitida milliy madaniyat va san'at namunalarini ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali tatbiq etish alohida dolzarblik kasb etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, xalq og'zaki ijodining muhim tarkibiy qismi bo'lgan folklor qo'shiqlari yosh avlodni milliy va ma'naviy tarbiyalashning boy pedagogik manbai sifatida namoyon bo'ladi. Folklor qo'shiqlari xalqning ko'p asrlik hayotiy tajribasi, dunyoqarashi, orzu-intilishlari, axloqiy qarashlari va estetik tafakkurini o'zida mujassam etgan. Ularda xalqning mehnat faoliyati, oilaviy munosabatlari, urf-odatlar, marosimlari, tabiatga munosabati, insoniy fazilatlar haqidagi tasavvurlari badiiy va musiqiy ifodasini topgan. Alla, yor-yor, lapar, terma, mavsum-marosim qo'shiqlari, mehnat qo'shiqlari va boshqa folklor namunalari mazmunan turlicha bo'lsa-da, ularni birlashtirib turuvchi jihat insonni ezgulikka, mehr-oqibatga, vatanparvarlikka, mehnatsevarlikka va milliy qadriyatlarga sadoqat ruhida tarbiyalash imkoniyatidir. Musiqa ta'limida folklor qo'shiqlaridan foydalanish o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish bilan bir qatorda, ularning milliy madaniyatga daxldorlik hissini mustahkamlash, estetik didini shakllantirish va axloqiy

qarashlarini boyitishga ham xizmat qiladi. Biroq folklor qo‘shiqlarining tarbiyaviy imkoniyatlaridan samarali foydalanish ularni shunchaki ijro etish yoki tinglash bilan cheklanmaydi. Buning uchun qo‘shiqlarning mazmun-mohiyatini chuqur tahlil qilish, ularning tarixiy va madaniy asoslarini o‘rganish, tarbiyaviy g‘oyalarini pedagogik maqsadlar bilan uyg‘unlashtirish hamda o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish zarur. Shu sababli folklor qo‘shiqlarining tarbiyaviy imkoniyatlaridan foydalanishning nazariy-metodologik asoslarini takomillashtirish musiqa pedagogikasi oldida turgan muhim ilmiy-amaliy masalalardan biridir.

Folklor qo‘shiqlarining tarbiyaviy imkoniyatlari, eng avvalo, ularning xalq hayoti, milliy qadriyatlar va ijtimoiy munosabatlar bilan uzviy bog‘liqligida namoyon bo‘ladi. Xalq qo‘shiqlari avloddan avlodga og‘zaki tarzda o‘tib kelgan ma’naviy meros sifatida insonning hissiy olamiga ta’sir ko‘rsatish, uning dunyoqarashini kengaytirish va ijobiy axloqiy fazilatlarini shakllantirish xususiyatiga ega. Bunday qo‘shiqlarning matni, ohangi, ijro uslubi va badiiy obrazlari o‘zaro uyg‘unlashib, yaxlit tarbiyaviy ta’sir vositasini yuzaga keltiradi. Xususan, alla qo‘shiqlarida mehr-muhabbat, ezgu niyat, farzand kamoloti, oilaviy mehr va insoniy munosabatlarga oid g‘oyalar mujassam bo‘lib, ular bolada dastlabki hissiy taassurotlar va musiqiy idrokning shakllanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Yor-yor qo‘shiqlarida oila, nikoh, qarindoshlik rishtalari, yangi hayot bosqichiga qadam qo‘yish bilan bog‘liq ijtimoiy va ma’naviy tushunchalar ifodalanadi. Mehnat qo‘shiqlarida esa jamoaviy hamkorlik, mehnatsevarlik, sabr-toqat va insonning tabiat bilan munosabati aks etadi. Mavsum-marosim qo‘shiqlari xalqning tabiat hodisalari, yil fasllari, an’anaviy marosimlar va jamoaviy hayot bilan bog‘liq qarashlarini o‘rganish imkonini beradi. Folklor qo‘shiqlarining tarbiyaviy ta’siri ularning musiqiy xususiyatlari bilan ham chambarchas bog‘liq. Kuy ohangidagi o‘ziga xoslik, ritmik tuzilish, lad xususiyatlari, ijrodagi hissiy ifoda va milliy musiqiy tafakkur elementlari tinglovchining estetik idrokini rivojlantirishga yordam beradi. Qo‘shiqlarni o‘rganish jarayonida talabalarning musiqiy eshitish qobiliyati, xotirasi, ijrochilik mahorati va badiiy tahlil qilish ko‘nikmalari ham rivojlanadi. Shu bilan birga, qo‘shiq mazmuni va uning tarbiyaviy g‘oyalarini anglash orqali musiqiy bilimlar ma’naviy-axloqiy tushunchalar bilan boyiydi. Folklor qo‘shiqlaridan foydalanishning yana bir muhim jihati hududiy va mahalliy musiqiy an’analarni o‘rganish imkoniyatidir. O‘zbekistonning turli mintaqalarida shakllangan xalq qo‘shiqlari o‘ziga xos ijro uslubi, kuy tuzilishi, sheva xususiyatlari va badiiy mazmuni bilan ajralib turadi. Farg‘ona–Toshkent, Buxoro–Samarqand, Surxondaryo–Qashqadaryo va Xorazm musiqiy an’analarni o‘rganish orqali talabalarda milliy musiqiy merosning rang-barangligi, yaxlitligi va tarixiy taraqqiyoti haqida tasavvur shakllanadi. Bu jarayon mahalliy madaniy merosga hurmat, milliy birlik va madaniyatlararo bag‘rikenglik tuyg‘ularini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Folklor qo‘shiqlarining tarbiyaviy imkoniyatlaridan samarali foydalanish mazkur jarayonning nazariy va metodologik asoslarini izchil takomillashtirishni talab etadi. Nazariy-metodologik asoslar pedagogik faoliyatning maqsadi, mazmuni,

tamoyillari, metodlari va vositalarini ilmiy jihatdan belgilashga xizmat qiladi. Bunda folklor qo‘shiqlarini o‘rganish faqat musiqiy bilim va ko‘nikmalarni egallash jarayoni sifatida emas, balki shaxsning ma’naviy, axloqiy, estetik va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlovchi kompleks pedagogik faoliyat sifatida qaralishi lozim. Mazkur jarayonda aksiologik yondashuv alohida ahamiyatga ega. Aksiologik yondashuv ta’lim-tarbiya jarayonida inson, jamiyat va madaniyat uchun muhim bo‘lgan qadriyatlarni anglash va o‘zlashtirishga yo‘naltiriladi. Folklor qo‘shiqlarida ifodalangan mehr-oqibat, insonparvarlik, vatanparvarlik, oilaviy qadriyatlar, mehnatga hurmat va jamoaviy hamjihatlik kabi tushunchalar mazkur yondashuvning mazmunini tashkil etadi. Qo‘shiqlarning g‘oyaviy mazmunini tahlil qilish, ulardagi qadriyatlarni bugungi hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lash talabalarning qadriyatlarga ongli munosabatini shakllantirishga yordam beradi. Etnopedagogik yondashuv folklor qo‘shiqlarining xalq pedagogikasi bilan bog‘liq jihatlarini ochib berishga xizmat qiladi. Xalqning tarbiyaviy tajribasi, urf-odatlar, marosimlari, axloqiy qarashlari va an’anaviy bilimlari folklor namunalarida o‘z ifodasini topadi. Etnopedagogik yondashuv asosida xalq qo‘shiqlarini o‘rganish talabalarning milliy madaniy merosni anglashiga, ajdodlar tajribasini zamonaviy ta’lim mazmuni bilan uyg‘unlashtirishiga imkon yaratadi. Bunda folklor namunalarining kelib chiqishi, ijro muhiti, tarixiy vazifasi va tarbiyaviy mazmuniga e’tibor qaratish muhimdir. Kompetensiyaviy yondashuv folklor qo‘shiqlaridan pedagogik faoliyatda maqsadli va mustaqil foydalana olishga yo‘naltirilgan. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchisi xalq qo‘shiqlarini bilish bilan birga, ularning tarbiyaviy mazmunini tahlil qilish, o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos repertuar tanlash, mashg‘ulotlarni tashkil etish, ijodiy topshiriqlar ishlab chiqish va tarbiyaviy natijalarni baholash ko‘nikmalariga ham ega bo‘lishi zarur. Bu esa folklor merosini pedagogik amaliyotga tatbiq etishga tayyorgarlikni kasbiy kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida shakllantirishni taqozo etadi. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv esa folklor qo‘shiqlarini o‘rganish jarayonida talabalarning qiziqishlari, musiqiy tajribasi, ijodiy imkoniyatlari va individual xususiyatlarini hisobga olishga asoslanadi. Har bir talabaning xalq musiqasini idrok etishi, milliy qadriyatlarga munosabati va ijrochilik imkoniyatlari turlicha bo‘lishi mumkin. Shu sababli ta’lim jarayonida mustaqil izlanish, ijodiy topshiriqlar, individual va guruhli loyihalar, musiqiy tahlil hamda refleksiv faoliyatga keng o‘rin berish lozim. Integrativ yondashuv folklor qo‘shiqlarini musiqa nazariyasi, musiqa tarixi, etnomusiqashunoslik, pedagogika, psixologiya va xalq og‘zaki ijodi bilan bog‘liq holda o‘rganishni nazarda tutadi. Bunday integratsiya qo‘shiqlarning nafaqat musiqiy tuzilishini, balki ularning ijtimoiy, tarixiy, ma’naviy va tarbiyaviy mohiyatini ham yaxlit idrok etishga yordam beradi. Masalan, muayyan hududga xos mehnat qo‘shig‘ini o‘rganishda uning kuy tuzilishi, matn mazmuni, ijro an‘analari, mehnat jarayoni bilan bog‘liqligi va tarbiyaviy ahamiyatini birgalikda tahlil qilish mumkin.

Shunday qilib, aksiologik, etnopedagogik, kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan va integrativ yondashuvlarning o‘zaro uyg‘unligi folklor

qo’shiqlarining tarbiyaviy imkoniyatlarini to’liqroq namoyon etish uchun metodologik zamin yaratadi.

Folklor qo’shiqlarining tarbiyaviy imkoniyatlarini ta’lim jarayonida ro’yobga chiqarish, eng avvalo, maqsadga muvofiq pedagogik shart-sharoitlarni yaratishni talab qiladi. Bunda ta’lim mazmunining milliy-madaniy meros bilan boyitilishi, repertuarning tarbiyaviy va badiiy jihatdan to’g’ri tanlanishi, talabalarning faol ijodiy ishtirokini ta’minlash hamda o’zlashtirish natijalarini muntazam tahlil qilib borish muhim hisoblanadi.

Birinchi navbatda, folklor qo’shiqlarining tarbiyaviy mazmunini ta’lim maqsadlari bilan uyg’unlashtirish zarur. Bunda qo’shiqlarni tanlashda ularning badiiy saviyasi, tarixiy-madaniy ahamiyati, tarbiyaviy g’oyalari, yosh xususiyatlariga muvofiqligi va o’quv dasturidagi mavzular bilan bog’liqligi hisobga olinadi. Repertuarni shakllantirishda turli janr va hududlarga mansub namunalarni qamrab olish talabalarning milliy musiqiy meros haqidagi bilimlarini kengaytiradi.

Ikkinchidan, folklor qo’shiqlarini o’rganish jarayonida nazariy bilim va amaliy faoliyatning o’zaro uyg’unligini ta’minlash lozim. Talabalar xalq qo’shiqlarining tarixi, janriy xususiyatlari, musiqiy tuzilishi va badiiy mazmuni haqida bilim olish bilan birga, ularni tinglash, kuylash, tahlil qilish va ijodiy talqin etish faoliyatida ham qatnashishlari kerak. Ayniqsa, jonli ijro an’analarini o’rganish, xalq ijrochilari bilan uchrashuvlar tashkil etish, mahalliy folklor namunalari yozib olish va tahlil qilish amaliy ta’limning mazmunini boyitadi.

Uchinchidan, interfaol va ijodiy metodlardan foydalanish folklor qo’shiqlarining tarbiyaviy mazmunini chuqur anglashga imkon beradi. Muammoli ta’lim, loyiha metodi, taqqoslash, munozara, musiqiy tahlil, ijodiy talqin va refleksiya kabi metodlar bu borada samarali vosita bo’lib xizmat qilishi mumkin. Masalan, talabalarga muayyan xalq qo’shig’idagi axloqiy g’oyalarni aniqlash, ularni zamonaviy ijtimoiy munosabatlar bilan qiyoslash va shu asosda tarbiyaviy mashg’ulot loyihasini ishlab chiqish topshirig’i berilishi mumkin. Bunday faoliyat talabalarning mustaqil fikrlashi, tahliliy yondashuvi va pedagogik ijodkorligini rivojlantiradi.

To’rtinchidan, folklor qo’shiqlaridan foydalanishda raqamli texnologiyalar va elektron ta’lim resurslarining imkoniyatlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Audio va videoyozuvlar, raqamli folklor arxivlari, interaktiv taqdimotlar hamda musiqiy tahlil vositalari orqali talabalar turli hududlarda saqlanib qolgan xalq qo’shiqlarini qiyosiy o’rganishlari mumkin. Shu bilan birga, raqamli manbalardan foydalanishda ijro namunasining kelib chiqishi, ijrochisi, yozib olingan vaqti va manbaning ishonchliligiga e’tibor qaratish muhimdir.

Beshinchidan, ta’lim jarayonida milliy musiqiy merosga hurmat, madaniy xilma-xillikni qadrlash va ijodiy erkinlik tamoyillariga rioya qilish zarur. Folklor qo’shiqlarining ayrim namunalari muayyan tarixiy davr, hudud yoki marosim bilan bog’liq bo’lishi mumkin. Ularni zamonaviy ta’lim jarayoniga kiritishda asl mazmunini buzmaslik, tarixiy kontekstini tushuntirish va turli madaniy qarashlarga nisbatan hurmatni shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Mazkur pedagogik shart-sharoitlarning izchil amalga oshirilishi folklor qo‘shiqlaridan foydalanishning ta’limiy va tarbiyaviy imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, pedagogik faoliyat natijalarini baholashda talabalarning folklor merosi haqidagi bilimlari, milliy qadriyatlarga munosabati, musiqiy tahlil ko‘nikmalari va tarbiyaviy mashg‘ulotlarni mustaqil tashkil eta olish qobiliyatini o‘zaro bog‘liq holda o‘rganish maqsadga muvofiqdir.

Folklor qo‘shiqlarining tarbiyaviy imkoniyatlaridan foydalanishning nazariy-metodologik asoslarini takomillashtirish musika ta’limi mazmunini milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan boyitish, bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini kuchaytirish hamda xalq musiqiy merosini kelajak avlodlarga yetkazish bilan bevosita bog‘liqdir. Ushbu jarayonda folklor qo‘shiqlarining tarbiyaviy salohiyatini tizimli o‘rganish, ularning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash, ta’lim mazmuniga moslashtirish va amaliyotga tatbiq etish mexanizmlarini ishlab chiqish muhim ilmiy vazifa hisoblanadi. Ayniqsa, bo‘lajak musika o‘qituvchilarining xalq qo‘shiqlarini tarbiyaviy maqsadlarda tanlash, tahlil qilish, ijro ettirish va pedagogik faoliyatga moslashtirishga tayyorgarligini rivojlantirish dolzarb yo‘nalishlardan biridir. Bunda folklor qo‘shiqlarini o‘rganishga oid o‘quv-metodik materiallarni takomillashtirish, hududiy folklor namunalarini ta’lim jarayoniga kengroq jalb qilish, xalq ijrochilari va ta’lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish, talabalar uchun ijodiy va tadqiqotga yo‘naltirilgan topshiriqlarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, folklor qo‘shiqlarining tarbiyaviy ta’sirini o‘rganishda pedagogik kuzatuv, suhbat, anketa, musiqiy-ijodiy topshiriqlar va diagnostik baholash vositalaridan foydalanish tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini ta’minlashga yordam beradi. Folklor qo‘shiqlaridan foydalanish samaradorligini aniqlashda faqat talabalarning nazariy bilimlarini emas, balki ularning milliy qadriyatlarga munosabati, musiqiy-estetik idroki, mustaqil fikrlashi, ijodiy faolligi va tarbiyaviy faoliyatni tashkil etish qobiliyatini ham hisobga olish zarur. Bu esa ta’lim jarayonining natijadorligini ko‘p qirrali mezonlar asosida baholash imkonini beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, folklor qo‘shiqlari xalqning tarixiy xotirasi, milliy o‘zligi, ma’naviy qadriyatlari va estetik qarashlarini o‘zida mujassam etgan muhim pedagogik manbadir. Ularning tarbiyaviy imkoniyatlaridan foydalanish yosh avlodda milliy madaniyatga hurmat, insonparvarlik, mehr-oqibat, mehnatsevarlik, vatanparvarlik va estetik didni shakllantirishga xizmat qiladi. Folklor qo‘shiqlaridan foydalanishning nazariy-metodologik asoslarini takomillashtirishda aksiologik, etnopedagogik, kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan va integrativ yondashuvlarning o‘zaro uyg‘unligi muhim metodologik ahamiyat kasb etadi. Mazkur yondashuvlar xalq musiqiy merosining tarbiyaviy mazmunini chuqur anglash, uni zamonaviy ta’lim jarayoniga moslashtirish va pedagogik faoliyatda maqsadli qo‘llash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Shuningdek, folklor qo‘shiqlarini ta’lim jarayoniga integratsiyalashda ularning janriy va hududiy xususiyatlarini hisobga olish, nazariy bilimlarni amaliy ijro bilan uyg‘unlashtirish, interfaol metodlardan foydalanish hamda talabalarning mustaqil va ijodiy faoliyatini

rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. Bu jarayon bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining milliy musiqiy merosdan tarbiyaviy maqsadlarda foydalanishga tayyorgarligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Demak, folklor qo‘shiqlarining tarbiyaviy imkoniyatlaridan foydalanishning nazariy-metodologik asoslarini takomillashtirish musiqa ta’limining mazmunini boyitish, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligini ta’minlash hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida ma’naviy barkamol avlodni tarbiyalashning muhim ilmiy-amaliy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning II Xalqaro maqom san’ati anjumanining ochilish marosimidagi nutqi, 2024-yil 25-iyun
2. Fitrat, A. O‘zbek klassik musiqasi tarixi. - Toshkent: Fan, 1993.
3. Rajabiy, Yu. Shashmaqom. - Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1978.
4. Turdiyev, Sh. O‘zbek an’anaviy xonandaligida ustoz-shogird an’anasining badiiy-ijrochilik tamoyillari. -Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali, 2026, 8(5), 2252–2255.
5. Azizxonova, M., and E. Qobilova. "YoSHLARNI MUSIQIY MADANIYATI VA MA’NAVIYATNI SHAKLLANTIRISHDA MUSIQIY TARBIYANING AHAMIYATI." Oriental Art and Culture 3 (2022): 51-57.
6. Qobilova, E. "THE IMPORTANCE OF MUSIC TEACHING IN EDUCATION." QO ‘QON UNIVERSITY NEWSLETTER 12 (2024): 99-100.
7. Qobilova, E. "Musiqi o‘qitish metodikasi va maktab repertuari." Oquv qollanma, Fargona. “Fargona” nashriyoti (2020).
8. Qobilova, E. (2023). Forming a sense of internationality in students through the traditional music of Azerbaijan. International Bulletin of Applied Science and Technology, 3, 127-132.
9. E’zozxon, Q., Teshaboyeva, Z., & Ergasheva, S. D. (2024). HOZIRGI O ‘ZBEK HIKOYACHILIGINING YETAKCHI TAMOYILLARI. University Research Base, 46-49.
10. Otto, M., & Thornton, J. (2024). TA’LIMDA MUSIQA O ‘QITISHNING AHAMIYATI. QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 12, 99-100.
11. Qobilova, E., Xaydarova, I., & Gulnora, R. (2024). O ‘ZBEK XALQ AN’ANALARI-TARBIYA OMILI. SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(26), 192-195.
12. Қобилова, Э. Б. "ФОРМИРОВАТЬ ДУХОВНОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ ФОЛЬКЛОРА ЖАНРА." Oriental Art and Culture 3.1 (2022): 291-295.